

Коваль М. М.,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри кримінального права і процесу**Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»***Малиновська А. В.,***здобувач вищої освіти**Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

ЕКСПЕРТИЗИ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬСЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО ЗГВАЛТУВАННЯ

Анотація. Згвалтування – це особливий вид злочинів, який становить підвищену небезпеку для соціуму. У різні часи на різних континентах у різних народів з різною історією й культурою за вчинення саме цього злочину винна особа несе відповідальність. Правоохоронні органи будь-якої держави мають у своєму арсеналі своєрідний інструментарій протидії таким злочинам, зокрема своєрідну криміналістичну методику розслідування згвалтувань. Також держава повинна розробляти й постійно вдосконалювати специфічний механізм профілактики та недопущення випадків, пов'язаних із замахами на ставеву свободу й недоторканність особи. Цей механізм протидії згвалтуванням має базуватися не на одному єдиному соціальному регуляторі, а являти собою систему взаємопов'язаних елементів, яка повинна відображати характер і сутність правових приписів, а також економічний, культурний, політичний, соціальний і навіть релігійний та історичний компоненти впливу на суспільство.

У статті автори акцентують увагу на видах експертиз, які найчастіше призначаються під час розслідування кримінальних проваджень про згвалтування. Розкривають місце кожної експертизи під час розслідування згвалтування, а також звертають увагу, у яких випадках виникає необхідність у проведенні тієї чи іншої експертизи. Під час розслідування згвалтувань, здійснення розпусних дій та інших злочинів у статевій сфері велике значення має обстеження потерпілих і підозрюваних у скоєнні цих злочинів. Про необхідність цього дослідження більш детально експерт негайно повідомляє посадовій особі або організації, яка проводить розслідування.

Указують на особливості методики розслідування злочинів цього виду: визначення об'єктів дослідження для проведення судово-медичної експертизи, генноідентифікаційної, судово-психіатричної та експертизи волокон.

Ключові слова: судово-медична експертиза, психіатрична, експертиза волокон, згвалтування.

Постановка проблеми. Під час розслідування факту згвалтування вагоме значення має проведення таких слідчих дій, як допит потерпілої, огляд місця події, обшук, огляд одягу, допит підозрюваного, перевірка показань на місці скоєння злочину, пред'явлення для упізнання, проведення судово-медичної, криміналістичної, судово-біологічної, судово-психіатричної та за необхідності інших видів експертиз.

Метою статті є аналіз процедури проведення експертиз, які проводяться під час розслідування кримінальних проваджень про згвалтування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб ретельно дослідити тему наукової роботи, варто почати з визначення сутності експертизи та умов її проведення.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [9].

Л.М. Головченко, А.І. Лозовий уважають, що судова експертиза – це дослідження, яке проводиться судовим експертом із застосуванням спеціальних знань на виконання завдання сторін обвинувачення й захисту, слідчого судді, суду, має значення для правильного розслідування кримінального провадження, судового розгляду цивільної, господарської, адміністративної справи, справи про адміністративне правопорушення та виконавчого провадження [5, с. 522].

На основі вищевикладеного можна виділити основні ознаки експертизи:

- це дослідження, яке проводить на основі наукових, технічних і спеціальних знань і спрямоване на з'ясування фактичних обставин справи, які є важливими в кримінальному провадженні;
- проводиться експертною установою, експертом або експертами (ст. 242 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України) [3];
- підставою для проведення експертизи є процесуальний документ, складений уповноваженою на те особою (органом) договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом, у якому обов'язково зазначаються її реквізити, номер справи або кримінального провадження або посилання на статтю закону, якою передбачено надання висновку експерта, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню;
- результати експертизи оформлюються висновком експерта, який є процесуальним джерелом доказів;
- строк проведення експертизи встановлюється керівником експертної установи й не повинен перевищувати 90 днів.

Строк проведення експертизи починається з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується в день складання висновку експерта;

– у документі про призначення експертизи (залучення експерта) перераховуються всі об'єкти, які направляються на експертне дослідження, із зазначенням точного найменування, кількості, міри ваги, серії та номера (для грошей НБУ та іноземної валюти), інші відмінні індивідуальні ознаки [7].

Під час дослідження питання проведення експертних досліджень у процесі розслідування кримінальних проваджень про згвалтування варто виділити декілька видів експертиз, у яких найчастіше виявляються основні недоліки.

Для отримання даних про вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (згвалтування), а також установлення типу тілесних ушкоджень, що вказують на насильницький статевий акт, після відкриття кримінального провадження щодо потерпілої особи призначається судово-медична експертиза. За її допомогою визначають наявність факту статевого акту й наслідки згвалтування (ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, вагітність, зараження венеричною хворобою тощо). Об'єктом дослідження цього виду експертизи під час згвалтування є потерпілий, підозрюваний, їхній одяг, взуття, а також інші речові докази, які є важливими для встановлення точної та достовірної інформації, яка буде записана у висновку експерта.

Як показує практика, у 50% випадків потерпіла особа вчиняла гвалтівникові фізичний опір і на тілі підозрюваного можуть бути виявлені подряпини, садна, синці. Такі ушкодження інколи дають змогу впізнати гвалтівника і є доказом опору, який йому чинився. Тому особу, яка підозрюється в скоєнні згвалтування, бажано якомога швидше після його скоєння залучити до обстеження. Інколи обстеження обвинувачуваного підтверджують заяву потерпілої (виявлення конкретних ушкоджень у місцях, зазначених нею).

Останнім часом під час розслідування кримінальних правопорушень про згвалтування набувають поширення генно-ідентифікаційні (геннотипоскопічні) експертизи, основним завданням яких є ідентифікувати конкретну особу на основі генетичної інформації, що є в біологічних частинках, шматочках шкіри, а також у рідинах – слині, крові, поту [2].

Призначати дослідження біологічного матеріалу з використанням можливостей судово-медичної геннотипоскопічної експертизи доцільно у випадках:

- потреби встановлення належності крові, слини, сперми, волосся, органів, тканин чи окремих частин тіла конкретній особі або виключення такої належності;
- установлення статевої належності біологічних слідів та об'єктів;
- установлення факту настання вагітності після згвалтування з метою визначення того, що вагітність настала від конкретної особи й остання є генетичним батьком дитини.

Об'єктами для генетичного дослідження можуть бути кров, слина, сім'яна рідина й деякі інші виділення людини; волосся; кістки; зуби; нігті й піднігтьовий уміст; інші тканини й органи або окремі частини тіла. Об'єктами дослідження можуть бути зразки біологічного матеріалу як від живих осіб, так і біологічні сліди на речових доказах.

Судово-психіатрична експертиза в справах про статеві злочини призначається органами досудового слідства та суду, проводиться за їхнім відповідним рішенням для отримання відповіді на запитання, що виникають під час розслідування кримінальних проваджень з приводу психічного стану особи. Експертизу проводять державні спеціалізовані судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України, а також судові експерти.

Експертиза може проводитися амбулаторно, стаціонарно та посмертно. Проводячи амбулаторну й стаціонарну судово-психіатричну експертизу, експерт за потреби залучає психолога.

Строк проведення амбулаторної судово-психіатричної експертизи становить до 30 робочих днів з дати отримання всіх необхідних матеріалів, посмертної – 60 робочих днів, а стаціонарної – до двох місяців, якщо коротший строк не встановлено ухвалою слідчого судді або суду [8].

Предметом експертизи є визначення психічного стану осіб, яким призначено експертизу, у конкретні проміжки часу й щодо певних обставин, що становлять інтерес для органів слідства та суду.

Об'єктами дослідження цієї експертизи є:

- підозрювані, щодо яких в органах дізнання та слідства виникли сумніви про їхню психічну повноцінність;
- обвинувачені й підсудні, щодо яких в органах слідства та суду виникли сумніви про їхню осудність або можливість за психічним станом брати участь у слідчих діях чи судовому засіданні;
- свідки й потерпілі, щодо яких в органах слідства та суду виникли сумніви про їхню психічну повноцінність;
- потерпілі, щодо яких вирішується питання про взаємозв'язок змін у їхньому психічному стані зі скоєними проти них протиправними діями;
- матеріали кримінального провадження, медична документація, аудіовізуальні матеріали й інша інформація про психічний стан особи (анамнез, історія хвороби), відповідно якої проводиться експертиза.

Після закінчення експертизи складається акт експертизи, що містить вступну, досліджувальну, мотивувальну частини й висновок. Висновок експерта повинен бути обґрунтованим і містити відповіді на поставлені перед ним запитання в межах його компетенції, мати конкретний характер. У разі виявлення експертом важливих фактів, щодо яких йому не поставлені запитання, він дає відповідь з власної ініціативи. Відповіді не повинні мати форму рекомендацій або вказівок слідству чи суду.

Акт експертизи складається у двох примірниках, один із яких надсилається особі або органу, які призначили експертизу, а другий залишається в експертній установі.

Експертиза волокон, волокнистих матеріалів найчастіше призначається в кримінальних провадженнях, пов'язаних із розслідуванням убивств, згвалтувань, розбійних нападів тощо. Призначаючи таку експертизу, необхідно якомога повніше надати речові докази, що містять інформацію про обставини події, спосіб і механізм злочину. На експертизу найчастіше направляються: предмети одягу потерпілих і підозрюваних, знаряддя злочину, об'єкти навколишнього середовища, пов'язані з подією злочину, мікрочастинки, вилучені з місця події.

У випадках учинення зґвалтування при контактній взаємодії рук із предметами одягу учасників злочину до речовини піднігтьового вмісту можуть потрапити фрагменти волокон одягу. Тому, виходячи з обставин кримінального провадження, доцільно направляти на дослідження не лише предмети одягу учасників події, які контактували між собою, а й зрізи їх нігтьових пластинок із нігтьовим умістом.

Для правильної організації та проведення експертизи, оцінювання результатів і формулювання вірогідних висновків експерту необхідні дані щодо походження, збереження, експлуатації та вилучення досліджуваних об'єктів. Так, для вирішення питання про факт контактної взаємодії необхідні відомості про умови використання одягу потерпілого та підозрюваного з часу вчинення злочину до моменту направлення на експертизу. Зокрема, експерт має знати, чи носили одяг і як довго, чи піддавався він чищенню, пранню, хімічному чищенню.

Під час вилучення волокнистих матеріалів і виробів із них необхідно дотримуватися рекомендацій, сформульованих з урахуванням особливостей цього роду експертиз:

- одяг потерпілого вилучають відразу ж, як тільки розпочате кримінальне провадження;
- одяг підозрюваного вилучають у повному комплекті;
- під час вилучення, огляду та упакування не можна припускати стикання предметів одягу потерпілого й підозрюваного, а також одягу осіб, які проводили їх вилучення, пакування й огляд;
- водночас із вилученням одягу мають бути зрізані нігті потерпілого, підозрюваного й направлені окремою постановою на експертизу мікрочасток волокон до направлення їх на судово-медичну експертизу;
- кожний предмет одягу необхідно пакувати окремо в щільний папір із глянцевою поверхнею, кальку, поліетиленову плівку.

Судово-медична експертиза (обстеження), що потребує вирішення питань, пов'язаних із визначенням статевих станів особи, і тих, що виникають з приводу дослідження фізичного стану особи у зв'язку з розслідуванням злочинів проти статевієї свободи та статевієї недоторканності особи, проводиться на підставі постанови органів досудового розслідування чи ухвали суду з дотриманням порядку й вимог, установлених Правилами проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів і статевих злочинів в бюро судово-медичної експертизи [1, с. 289].

Судово-медична експертиза не обмежується лише оглядом живих осіб (потерпілої, підозрюваного), а й досліджує речові докази, різні сліди на одязі (наприклад, крові, сім'яної рідини, волосся потерпілої). Крім того, перед тим, як направити на експертизу матеріали справи, одяг, взуття й інші речі, вилучені в потерпілої чи підозрюваного, слідчий, прокурор повинен одержати зразки крові, слини й волосся потерпілої чи підозрюваного для порівняльного дослідження під час виготовлення експертиз. Про необхідність одержати такі зразки він виносить постанову, а про зроблені зразки оформляє протокол про отримання зразків.

Направити одяг, що знаходився на потерпілій(ому) під час події й на якому можуть залишитися сліди сім'яної рідини, крові, а також волосся тощо, може особа, яка призначила експертизу. Коли одяг попередньо не вилучався, а експертиза проводилася за відсутності слідчого (представника органу дізнання), експерт повинен негайно інформувати цю установу

про необхідність вилучити одяг і направити його на дослідження до відповідного бюро судово-медичної експертизи. Експерт також попереджає обстежувану(ого) про необхідність зберігати одяг у незмінному стані.

Результати проведеного дослідження оформляються у висновку експерта (акт судово-медичного обстеження), якому надається відповідний порядковий номер і який складається не менше як у двох примірниках.

Залежно від характеру цей вид експертизи проводиться згідно з постановою або письмовим висновком особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді, а також за ухвалою суду.

У виняткових випадках для своєчасного вилучення зразків для лабораторного дослідження допускається проведення обстеження за заявою потерпілих, а також за заявою батьків або законних представників неповнолітніх. Про проведення такого обстеження судовий-медичний експерт повинен негайно інформувати органи слідства (дізнання).

Експертиза проводиться з приводу:

- для осіб жіночої статі: установлення статевої зрілості; визначення стану дівочої пльви; установлення початку статевого життя, зокрема й дати останніх статевих зносин; виявлення ознак, які можуть бути використані під час установлення факту зґвалтування та інших обставин;
- для осіб чоловічої статі: установлення статевої зрілості й початку статевого життя; здатності до статевих зносин і запліднення; зараження захворюванням, що передається статевим шляхом; виявлення ознак, які можуть бути використані під час установленні факту зґвалтування, тощо [6].

Залежно від питань, які поставлені на вирішення експертизи, вона проводиться судово-медичним експертом одноосібно або із залученням фахівців інших спеціальностей: акушера-гінеколога, венеролога, уролога тощо.

Висновки. Отже, можемо резюмувати, що сутність проведення експертизи полягає в проведенні експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду дослідження, необхідного для з'ясування певних обставин справи, які мають значення для кримінального провадження [4, с. 412].

Висновок експерта має велике значення для розслідування кримінального провадження, пов'язаного зі зґвалтуванням, він може стати основою для притягнення тієї чи іншої особи до кримінальної відповідальності, для правильної кваліфікації злочинного діяння, для зміни наданого обвинувачення та може викрити підозрюваного чи потерпілу в поданні помилкових показань. Тому важливим у роботі експертів є недопущення помилок під час проведення експертизи.

Література:

1. Експертизи у судочинстві України : науково-практичний посібник / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
2. Завидняк В.І. Призначення експертиз у провадженнях щодо злочинів, вчинених з особливою жорстокістю. *Міжнародний юридичний вісник* : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. Випуск 1 (2). С. 78–85.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20200317> (дата звернення: 25.02.2020).

4. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туман та ін. ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
5. Основи судової експертизи : навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад. : Л.М. Головченко, А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Сфремян та ін. Харків : Право, 2016. 928 с.
6. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0253-95> (дата звернення: 25.02.2020).
7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 24.02.2020).
8. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 8 травня 2018 р. № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18> (дата звернення: 25.02.2020).
9. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 24.02.2020).

Koval M., Malynovska A. Examinations which are conducted during the investigation of criminal cases of rape

Summary. Rape is a special crime that carries a heightened danger for society. At different times, on

different continents, in different nations with different history and culture for the commission of this crime the guilty person responsible. Law enforcement agencies of any state have in its arsenal a kind of tool of counteraction to such crimes, in particular, a kind of forensic methodology of investigation of rape. Also, the state should develop and continuously improve the specific mechanism of prevention of cases of attacks on sexual freedom and inviolability of the person. This mechanism of counteraction of rape must be based not on one unique social regulator, but to show by itself the system of interrelated elements, which must represent character and essence of legal orders, and also economic, cultural, political, social and even religious and historical components of influence, on society.

In the article the author focuses on the types of examinations that are often prescribed in the investigation of criminal cases of rape. Reveals the place of each examination in the investigation of rape, and also draws attention when there is a need for a particular expertise. In the investigation of rape, committing lewd acts and other crimes in the genital area is of great importance in the examination of victims and suspects in the commission of these crimes. About the necessity of this study in more detail the expert shall immediately notify the official or organization that is conducting the investigation.

Indicates features of a technique of investigation of crimes of this type: defines the objects of study for carrying out is judicial-medical examination, identification, judicial-psychiatric and examination of the fibers.

Key words: judicial-medical examination, psychiatric, examination of the fibers, rape.